

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר על התגלות הקב"ה על הר סיני, ועל נתינת עשרת הדברות. מפשט פסוקי התורה משמע, שבני ישראל שמעו את כל עשרת הדברות מפי ה', אך במדרש (שיר השירים רבה, פרשה א') מובאת מחלוקת תנאים האם באמת כך היה, כאשר לדעת ר' יהושע בן לוי שמעו רק שתי דיברות, ולדעת חכמים שמעו את כל העשרה:

"(נחלקו) רבי יהושע בן לוי ורבנן. רבי יהושע אומר ב' דברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא: 'אנכי' ולא יהיה לך'. ורבנן אמרין, כל הדברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא."

לא זו בלבד, הרמב"ם במורה נבוכים (ב, לג) סובר, שבני ישראל לא שמעו כלל דיבור בשתי הדברות, אלא קול בלבד, שמטרתו הייתה לחוש את הנוכחות האלוהית. הסיבה שפירש כך היא, שכדי לקבל נבואה צריך הכנה רבה, ולא ייתכן שבני ישראל יכלו לזכות בנבואה תוך שלושה ימי הכנה (ויש שחלקו על דבריו וסברו, שהנבואה יכולה לחול על כל אדם ברצון ה').

באחת הדיברות, מצווה הקב"ה את בני ישראל לא לעשות פסל ומסכה, וכן פסקו הרמב"ם (לא תעשה ד) והסמ"ג (ל"ט כ). בעקבות כך נעסוק השבוע שתי שאלות מרכזיות: א. האם מותר לצלם תמונה של בן אדם במצלמה. ב. האם מותר לצייר או לצלם שמש.

הצורות של רבן גמליאל

הגמרא במסכת ראש השנה כותבת, שכדי שיוכלו לקדש את החודש, היו צריכים שני עדים לבוא ולהעיד שראו את הירח מתחדש. כדי להקל על העדים שלא ידעו להסביר כיצד ראו אותו, היתה לרבן גמליאל הנשיא טבלה, ועליה היו הרבה צורות של ירח בזוויות שונות ובגדלים שונים, והעדים היו מצביעים על דמות הירח שראו (שם, כד ע"א).

הגמרא ממשיכה ומקשה, כיצד לרבן גמליאל היו צורות של ירח? הרי יש איסור דאורייתא לעשות צלמים בצורת בני אדם, שמש ירח וכוכבים! מתרצת הגמרא, שבמקרה של רבן גמליאל אין בעיה, כיוון שגויים עשו לו את הצורות, ובלשון הגמרא:

"תנן התם: דמות צורות לבנות היה לו לרבן גמליאל בעלייתו בטבלה בכותל, שבהן מראה את ההדיוטות ואומר להן: כזה ראיתם או כזה ראיתם. ומי שרי (= וכי מותר לעשות צורת ירח)?! והתניא: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמי הממששין לפני במרום, כגון חמה ולבנה כוכבים ומזלות! שאני (= שונה המקרה של) רבן גמליאל, דאחרים עשו לו!"

הגמרא ממשיכה להקשות על תירוצה, שהרי לרב יהודה הייתה טבעת עם חותם בולט שעשו אותה גויים, ולמרות זאת שמואל אמר לו שיש להרוס מעט את צורת הטבעת, כדי שלא תהיה בצורת פסל. ולפי מה שראינו בדברי רבן גמליאל יש בכך קושי, שהרי הוא לא עשה את הטבעת אלא גויים עשו אותה. הגמרא מתרצת שיש לחלק בין שני איסורים:

א. איסור דאורייתא של עשיית פסל בצורת אדם, ירח וכוכבים, שאם הגוי עושה אותם אין בכך בעיה. ב. איסור החזקת פסל. גם אם הגוי עשה את הפסל, עדיין יש איסור מדרבנן לשמור אותו, כיוון שההולך ברחוב יכול לחשוב שעובדים באותו בית עבודה זרה. כאשר שמואל אמר לר' יהודה שהוא צריך להרוס מעט את הטבעת, זה לא היה בגלל עשייתה, שהרי גוי עשה אותה. הסיבה שהוא היה צריך להרוס אותה היא, שלא יחשדו בו שהוא עובד עלכן צריך לפגום את הפסל מעט כמו שציווה שמואל לרב יהודה. מדוע אם כן לרבן גמליאל היה מותר להשהות צורות ירח בביתו, ולא היה בכך איסור דרבנן מפני החשד? הגמרא מתרצת, שרבן גמליאל היה נשיא, ומטבע הדברים שהו אצלו הרבה אנשים בבית כל הזמן, לכן לא יחשדו בו שהוא עובד עבודה זרה בחשאי, ומותר היה לו להשאיר את צורות הירח בביתו (וכן פסק הרמ"א).

מחלוקת הראשונים

כפי שראינו יש איסור לעשות פסל בצורה של אדם, שמש, ירח או כוכבים. נחלקו הראשונים האם נאסרה רק עשיית צורה בולטת, כמו בפסלים וכדומה, או שאפילו צורה שטוחה כמו בתמונה וציור נאסרה:

א. **התוספות** (ד"ה והא) הקשו, מדוע כאשר הגמרא הקשתה על רבן גמליאל כיצד הוא עשה צורות ירח וכפי שראינו לעיל, היא תירצה שאת אותן הצורות עשה גוי, ולא תירצו תירוץ יותר בסיסי, שהצורות היו שטוחות, ובעשיית ירח שטוח אין כלל איסור! התוספות תירצו, שמכאן מוכח שאפילו עשיית ירח שטוח נאסרה, ולכן הגמרא לא תירצה שהצורות של רבן גמליאל היו שטוחות. מעבר להוכחה מדברי הגמרא, התוספות הוסיפו בטעם הדבר, שכאשר מסתכלים על הירח ועל השמש בשמים רואים אותם שטוחים, לכן כאשר נאסר לעשות שמש וירח נאסרה אפילו צורה שטוחה. לעומת זאת, אם יעשו פסל בצורה של בן אדם, אז רק אם הוא יהיה בולט יהיה בכך איסור, כיוון שכאשר רואים בני אדם - רואים בצורת תלת ממדית בולטים, ובלשונם:

"ואם תאמר, אמאי לא משני (= מדוע לא תירצו) דצורת לבנה לא היתה בולטת ולכן עשאה רבן גמליאל? ואומרים ר' יצחק, רבינו תם ור' יצחק בר אשר, כי בחמה ולבנה ומזלות אין חילוק בין בולטים לשוקעים, וכן ברקיע שוקעים הם. ולא מפליג בהכי (= ולא אוסר רק בבולט) אלא גבי פרצופים וכיוצא בהן."

ב. **הריטב"א** (ד"ה ושמעין) חלק על דברי התוספות וטען, שאסור לעשות צורה של שמש וירח רק כאשר הם בולטים, אבל שוקעים מותר, לכן גם לשיטתו אין בעיה לצלם שמש וירח, כיוון שבצילום הם שוקעים. בטעם הדבר שחלק על דבריהם הביא שני נימוקים: ראשית, הוא חלק על דעת התוספות בהגדרת שוקע ובולט. התוספות טענו, שמכיוון שאנו רואים את השמש והירח בצורה שטוחה, גם צורה שטוחה אסורה. הריטב"א טען שגם השמש והירח נחשבים בולטים, ולכן רק צורה בולטת נאסרה ואילו צורה שטוחה מותרת (ככל הנראה לפי שיטתו רק כאשר יש ממש חור זה נחשב שוקע, וכל דבר אחר נחשב בולט).

¹ האם מותר ליהודי להגיד לגוי להכין לו פסל? **התוספות** (ד"ה שאני) כותבים, שיש בכך איסור מדרבנן. אמנם במקום מצווה, כמו במקרה של רבן גמליאל, שצורות הירח שימשו לקידוש החודש - מותר. **הריטב"א** כתב (ד"ה אלא), שאפילו במקום מצווה אסור להגיד לגוי לעשות פסל. לשיטתו רבן גמליאל לא ביקש מגוי שיכין במיוחד בשבילו צורות של ירח, אלא הוא קנה בשוק צורות מוכנות, וכן כתב **הרא"ש** (ג, ה). **הבית יוסף** (יו"ד קמא) הביא את שתי הדעות ולא הכריע, ומכיוון שמדובר בספק דרבנן, נראה שאפשר להקל לבקש מגוי במקום מצווה.

שנית, כפי שראינו, התוספות הוכיחו שאסור לעשות שמש וירח שקועים, מכך שהגמרא תירצה שאת הירח של רבן גמליאל עשו גויים, ולא משום שהירח היה שטוח. לפי הריטב"א אין מכאן ראייה, הגמרא לא תירצה שהצורות של רבן גמליאל היו שטוחות, מכיוון שמציאותית הם היו בולטות (לפי שיטתו לעיל בהגדרת בולט), ולכן אין מכאן ראייה לאסור לעשות צורות שטוחות.

ג. שיטה שלישית והמחמירה ביותר, מופיעה **ברמב"ן** (ד"ה ואסיקנא) ו**בר"ן** (יט ע"א בדה"ר). שיטתם מורכבת ואין מספיק מקום להסבירה. רק נסכם, שלפי שיטתם לא זו בלבד שאסור לעשות שמש וירח שקועים, אלא אפילו צורת אדם שקועה אסורה.

להלכה

1. ציור צילום בני אדם

האם מותר לצייר ולצלם בני אדם? דבר זה תלוי במחלוקת הראשונים שראינו לעיל. לדעת **התוספות והריטב"א** יהיה מותר, כיוון שלשיטתם רק עשיית פסל בולט של בן אדם נאסר, אבל לא צורה שטוחה. לדעת **הרמב"ן והר"ן** לעומת זאת יהיה אסור, כיוון שגם צורה שטוחה נאסרה. למעשה בפסיקת ההלכה נחלקו האחרונים:

א. **השולחן ערוך** (יו"ד קמא, ה) פסק כדעת התוספות להתיר, וכן פסק **השאלות יעב"ץ** (א, קע). ב. **הט"ז** (שם, יב) חלק על דבריהם ופסק להחמיר כדעת הרמב"ן והר"ן, כיוון שמדובר בספק דאורייתא, וכן פסק **החכמת אדם** (כלל פה, ח). למעשה, אחרוני האחרונים לא חששו לדעת הט"ז, והתירו לצלם בני אדם מכמה סיבות:

קודם כל, **השולחן ערוך** (שם, ס"ק ז) פסק בעקבות **הרא"ש** (ע"ז ג, ה), שהאיסור לעשות פסל של בן אדם נוהג רק כאשר יש את כל צורת הגוף, אבל במידה ועושים רק חלק מהגוף כמו הראש בלבד, אין בכך בעיה (אמנם יש החולקים על כך, ובניהם **המהרי"ט** (יו"ד ס' לה) ו**היעב"ץ** (א, קע), אבל במידה ולא מצלמים את כל הגוף, אפשר להוסיף את הדעות שמתירות כסניף להקל).

כמו כן, גם כאשר מצלמים את כל הגוף, למעשה נקטו הפוסקים להקל, כאשר הסיבה המרכזית לכך היא מנהג העולם. בעקבות ריבוי האפשרויות להצטלם רבים כך נוהגים, לכן אין לפסוק להחמיר כדעת הט"ז, ואפשר לסמוך על דעת המקילים. כך למשל פסקו **הבן איש חי** (מסעי ב'), **הרב קוק** (דעת כהן טו), ועוד, ובלשון **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ג, סג):

"מעיקר ההלכה כבר פשט המנהג להקל בזה בכל אופן, ואף שיש חסידים הנמנעים מלהצטלם, ויש לדבריהם מקום בשיטות הפוסקים, מכל מקום ההלכה שנתקבלה בישראל על פי דין השולחן ערוך, שמותר לצלם צילום פוטוגרפי ולצייר צורת אדם בצבע על הלוח, ואין בזה שום איסור מצד הדין כלל (ועיין הערה²)."

2. ציור צילום שמש וירח

האם מותר לצייר שמש וירח? **השולחן ערוך** (שם, ד) המשיך במגמתו לפסוק כדעת התוספות, אך כפי שראינו לעיל, למרות שהתוספות התירו לצייר אדם כיוון שהדמות שוקעת, בשמש אין הדין כך, ולשיטתם יש איסור לצייר שמש וירח שוקעים, וכן פסקו להלכה רוב כלל הפוסקים (למעט הרב עובדיה, ביביע אומר יו"ד י, נח) ובניהם **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ או"ח ה, ט):

"בדבר התינוקות שמציירים בדיו ובצבע צורת לבנה וחמה. אם בציור יש ממש דמיון להלבנה ולחמה, שאנשים גדולים יאמרו שהוא צורת חמה ולבנה, יש לאוסרם לאלו שבאו לגיל חינוך. בשביל זה לא טוב ללמד לתינוקות לעשות ציורי חמה ולבנה, דרוצים שילמדו ברוב זמן לעשות ציורים הדומות ממש לשמש וירח, שזה הוא דבר אסור."

יש להוסיף, שנראה שהאיסור לצלם נוהג רק כאשר מפתחים את התמונה, אבל כאשר היא רק על המסך - אין בכך איסור, כיוון שאין באמת בדבר ממשות (ועיין **שבט הלייז**, קלד). אמנם **במנחת יצחק** (י, עב) אסר גם בדבר שאין בו ממשות ולכן אסר להקרין שמש על הקיר בברקו, ויש בכך לשיטתו איסור דאורייתא, אך טעם הדבר לא ברור.

עוד יש להוסיף, שכאשר מציירים שמש וירח על מנת ללמוד למשל על קידוש החודש, המזלות וכדומה, לכולי עלמא מותר לצייר שמש, ירח וכוכבים.

חצי שמש

א. מספר פוסקים ובניהם **הרב וואזנר** (שבט הלייז שם) ו**הרב יעקב אריאל** (משיחה איתו) טענו, שהאיסור לצייר שמש נוהג רק כאשר מציירים שמש שלמה, אבל כאשר מציירים שמש חצויה, אין בכך איסור.

ראיתם מבוססת על דברי השולחן ערוך שראינו לעיל, שהתיר לעשות צורת אדם אם היא לא שלמה. לשיטתם כשם שאדם מותר חצוי, כך גם שמש יהיה מותר לצייר במידה והיא לא שלמה. הסברא בדבריהם היא, שכמו שבמציאות אין אדם חצוי, לכן הותר לצלמו כך, אין איסור לצייר שמש, כי אין במציאות שמש חצויה (אך ירח נאסר, כי חלק מהחודש הוא נראה לעינינו חצוי).

ב. דעה זו קשה משתי פנים, מגמרא ומסברא. קודם כל, אם אכן מותר לעשות חצי שמש, מדוע הרא"ש והשולחן ערוך לא הזכירו את זה, וכפי שהזכירו את ההיתר לצייר חצי אדם? אלא מוכח שגם חצי שמש נאסרה, וכן פסקו להלכה **המנחת יצחק** (שם), **המהרי"ט** (יו"ד ס' לה), **המהר"ם אלשיך** (ס' עז), **השואל ומשיב** (ג, עא) ועוד.

גם בסברא פסק המתירים קשה. השולחן ערוך התיר לעשות צורה חלקית של אדם, כי אין מציאות של אדם חצוי, אין ראש שמתהלך לבד ברחוב, ממילא רק ציור של צורת אדם שלמה נאסרה. לעומת זאת, כאשר השמש עולה בזריחה, אז רואים אותה בצורה חלקית ודבר זה מתרחש באופן תמידי, וכמו שאסור לכולי עלמא לצייר חצי ירח, כיוון שחלק מהחודש הירח נראה חצוי.

לא זו בלבד, הגמרא במסכת ברכות ז' ע"א כותבת, שדווקא כאשר השמש הייתה זורחת והייתה נראית בצורה חלקית, כל מלכי מזרח ומערב היו משתחוים לה, לכן מסתבר לאסור עשיית צורה של שמש גם אם היא בצורה חלקית מחשש עבודה זרה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו³...

² הט"ז החמיר במקום נוסף. **השולחן ערוך** (קנא, ו) התיר כדעת רוב הראשונים לעשות פסלים בצורת חיות (למעט נשר, אריה ושור, שהם חלק מהמרכבה העליונה) אפילו אם הם בולטים, כיוון שהגויים לא עובדים לפסלי חיות. **הט"ז** (שם) חשש לדעת **רבינו אליקים** ומשום כך אסר את הדבר.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com